

ЛИСТИ МИКОЛИ КОЛЕССИ З ПРИВОДУ ВИДАННЯ СПАДЩИНИ ЙОГО БАТЬКА – ФІЛАРЕТА КОЛЕССИ

Софія Грица

УДК 929Колесса:[044.2+082.1]

Початок. Продовження див. у наступних номерів журналу «Народна творчість та етнологія»

Минає 140 років від дня народження академіка Філарета Колесси — видатного всесвітньовідомого вченого-фольклориста, композитора, громадського діяча. У 1947 році Верховна Рада України видала указ про помертне опублікування його праць у десяти томах, яке здійснював у Києві Інститут мистецтвознавства, фольклористики та етнології НАНУ (далі — ІМФЕ НАНУ) разом з видавництвом «Наукова думка». Опубліковано «Мелодії українських народних дум» (1969), «Музикознавчі праці» (1970), «Музичні твори» Ф. Колесси (1972), один том філологічних досліджень (1970). Згодом були надруковані рукописні праці: «Народні пісні з Полісся у записах Ф. Колесси та К. Мошинського» (1995) — у видавництві «Музична Україна» та «Історія української етнографії» — у видавництві ІМФЕ НАНУ. Якби Ф. Колесса створив тільки три праці — «Ритміку українських народних пісень», «Мелодії українських народних дум» та «Народні пісні з Галицької Лемківщини», то й цього було б досить, аби вважати, що второвано новий шлях у слов'янській фольклористиці.

23 листи Миколи Філаретовича Колесси, композитора, диригента, народного артиста України, академіка АМУ, які тут подаю, стосуються публікації спадщини його батька і того видавничого процесу, який у 60–80-х роках ХХ ст. проходив зі значними перешкодами. Адже наукова і громадська діяльність Ф. Колесси зосереджувалася в Західній Україні і була зорієнтована на лідерів національної школи — М. Грушевського, М. Драгоманова, П. Куліша, І. Огієнка та інших, котрі за радянських часів були затавровані йменням «буржуазних націоналістів». Неодноразові посилання Ф. Колесси на їхні праці створили прецедент для гальмування публікацій

його наукової спадщини. Чимало досліджень ученого, зокрема філологічного профілю, за які відповідали львівські філологи І. Цапенко і Г. Нудьга, не були доведені до завершення, окремі, як «Українська усна словесність» (1983) — перший посібник-хрестоматія з українського фольклору, — вийшли за кордоном завдяки старанням фольклориста і письменника М. Мушинки. І тільки 2005 року вперше побачила світ фундаментальна робота вченого — «Історія української етнографії» (відп. ред. Г. Скрипник).

Листи М. Колесси, адресовані мені, зайнятій підготовкою видання спадщини академіка Ф. Колесси і разом з іншими — організацією 100-річного ювілею вченого, вказують на піклування Миколи Філаретовича про спадщину батька, яким він дуже пишався. Під час багаторічної праці в архіві Філарета Михайловича — на квартирі, де проживала велика сім'я Миколи Філаретовича, моїх зустрічей з композитором він любив оповідати про батька, про те, як Бела Барток у 1937 році, покинувши всі справи, спеціально приїхав до дому Колесс, аби послухати записи українських дум на фоноваликах, що їх розшифрував український колега-фольклорист, як багато працював Філарет Михайлович, не гаючи ні хвилини, як сам Микола Філаретович не раз звертався до записів Ф. Колесси, робив обробки для сольного, хорового виконання. Тієї ж пунктуальності, що й батько, строгого розпорядку в роботі дотримувався і сам Микола Філаретович. Тривалий час, ще із середини 1950-х років, він був ректором Львівської консерваторії ім. М. Лисенка, відомим диригентом, професором кафедри хорового і симфонічного диригування, підготував цілу плеяду визнаних фахівців, серед яких С. Турчак, І. Гамкало, Р. Филипчак, М. Дорожківський та ін.

Музикант відмінного класу, високо інтелігентна людина, М. Колесса був живим свідком самовідданої, фанатичної діяльності свого батька, котру ще за життя Ф. Колесси

оцінили видатні авторитети: М. Грушевський, К. Квітка, Б. Барток, А. Хібінський, К. Мошинський, Г. Мерсман, М. Азадовський та ін. Микола Філаретович розумів, скільки зусиль

К. Мошинський (на першому плані) та Ф. Колесса під час запису музичного фольклору на фонограф (експедиція на Полісся 1932 р.)

потрібно було докласти, щоб досягнути наукову спадщину його батька, суть його теоретичної концепції, новаторських праць, таких як «Ритміка українських народних пісень» (1907), «Українські народні думи» (1910–1913), що без перебільшення були новою науковою «ідеологією» у фольклористичній науці, зокрема етномузикології. Не було б Колесси, то не було б і Квітки, молодших послідовників учених. Аналітичну класифікацію пісенних форм Ф. Колесси у музичній фольклористичній можна порівняти з таблицею Д. Менделєєва в хімії, адже вона дала ключ до розуміння морфології народної пісні та її історичної еволюції. Ще в 1900 році студію про українську народну ритміку в поезіях Б. Залеського, у якій обговорено найважливіші питання з ритміки

українських народних пісень, оприлюднив брат Ф. Колесси, відомий філолог Олександр Колесса (на неї, до речі, звернув мою увагу С. Людкевич, у якого я писала дипломну). О. Колесса писав: «Перший систематичний огляд ритмічних форм української народної поезії дав нам Філярет Колесса під назвою “Ритміка українських народних пісень” (ЗНТШ. — Л., 1907). Ритміку розбирає він у звязи із музичним складом українських народних пісень. Його праці на сім полі: “Українська народна пісня, її мелодична і ритмічна будова”, поміщена в часописі “Monatschrift für Orient”, Wien, 1916, VII, XII... у нас в сьому напрямі одинікі»¹. «Ритміка народних пісень» була завершена 1905 року і тоді ж передана на рецензію І. Франкові², який одразу ж схвалив її

до друку в ЗНТШ (т. 71–73, 1906–1907). Усі п'ять виданих збірників народних пісень: «Мелодії гаївок» (1909), «Народні пісні з Південного Підкарпаття» (1923), «Народні пісні з Галицької Лемківщини» (1929), «Народні пісні з Підкарпатської Руси» (1938)³ та згаданий збірник з Полісся (1995), що разом охопили понад 1500 мелодій з текстами, — Ф. Колеса систематизував за силабо-ритмічними схемами і типами строф. Ту саму систему вчений застосував і щодо аналізу поезій М. Шашкевича (1911), Т. Шевченка (1939) та І. Франка (1941, 1946). За радянських часів цей напрям не тільки не підтримували, а критикували як формалістичний. У повоєнний час його відродили в українській фольклористиці завдяки перевиданням праць Ф. Колесси, К. Квітки, що розпочалося з кінця 1960-х років у роботах В. Гошовського, автора цих рядків та молодшого покоління фольклористів — не тільки українських, але, зокрема, білоруських, російських, словацьких, литовських тощо. Не надто висока референтна здатність нашої наукової громади і до того ж її незмінна внутріконфронтаційна позиція були і є причиною применшення ваги нашої науки та її здобутків на міжнародній арені. Аналітична система Ф. Колесси за посередництва К. Квітки, який з 1933 року переїхав до Москви, поширилася в східнослов'янській фольклористиці. Ніби викреслено з пам'яті те, що й сам К. Квітка високо цінував праці Ф. Колесси, що поступився місцем на його користь під час виборів в академіки Всеукраїнської академії наук. Про це свідчить і їхнє тривале листування. Та й не дивно. К. Квітка оцінив конструктивність характеру мислення Ф. Колесси, його основоположні праці, такі як «Ритміка українських народних пісень» (яку він вважав «знаменною»), «Мелодії українських народних дум», до видання яких він долучився разом з Лесею Українкою, «Народні пісні з Галицької Лемківщини». Аналітичні засади «Ритміки», оперті на вимірній одиниці музично-синтаксичної стопи, будові строфи, були розроблені вченим ще в 1902–1903 роках, до виходу у світ збірника С. Людкевича та О. Роздольського (з якого ба-

гато хто веде літочислення структурної типології). Вони мало змінилися, хіба що зазнали певних модифікацій з плином часу⁴. Пам'ятаю, як з впоявою тому «Музикознавчі праці» (1970) Ф. Колесси до мене зверталися з проханням надіслати цей том А. Руднева, Н. Бачинська. Є. Гіппіус високо оцінював «Ритміку українських пісень» у кількарядових бесідах зі мною у нього вдома (останній, до речі, був разом з В. Гацаком, Н. Горюхіною та Б. Єрзаковичем опонентом моєї докторської дисертації), і загалом про праці Ф. Колесси, які, звичайно, знала і на які орієнтувалася слов'янська фольклористика. Про Колессові розшифровки дум з фонографа знала Є. Ліньова, яка познайомилася з ученим у 1909 році на II Міжнародному з'їзді музикознавців у Відні і навіть виступила в обговоренні його наукової доповіді про думи.

Та повернуся до листів і роботи над виданням спадщини Ф. Колесси.

У дім Колесс я увійшла 1953 року, коли розпочали впорядковувати архів Ф. Колесси, який тоді, як і квартира вченого, був розташований у Львові, на вул. Радянській, 24, поряд з Відділом суспільних наук. Для цієї справи мене рекомендував деканат історико-теоретичного факультету Львівської консерваторії, тим паче, що зі спекурсу з музичної критики я отримала завдання скласти бібліографію музичних творів Ф. Колесси. Тож з 20 років і по сьогоднішній день судилося мені бути зв'язаною з науковою спадщиною цього вченого. Над упорядкуванням архіву тоді працювали дочка Філарета Михайловича викладач фортепіано консерваторії доц. Дарія Філаретівна Колесса-Залеська, завідувач кабінету франкознавства Львівського університету Ярослав Іванович Шуст та бібліотекар Львівської консерваторії Ярослава Колодій. Тоді ж я познайомилася з дружиною Філарета Михайловича Марією Іполітівною, статечною світською дамою, яка поставилася до мене дуже прихильно, подарувала мені роботу Ф. Колесси «Улюблені українські народні пісні Івана Франка» з власною дедикацією та кілька відбитків праць свого чоловіка. Вона любила жарт і знала ціну свого дому й оточення. Її іменували «пані академікова». «Під цигарку» Марія

Виступ С. Грици на урочистому засіданні, присвяченому 100-річчю від дня народження Ф. Колесси (18 червня 1971 р., Львів)

Іполитівна жваво розповідала цікаві подробиці з життя Філарета Михайловича, про його діловитість, цінунання часу. Коли в дім Колесс приходили гості чи коли родина сходилася на якісь свята, Філарет Михайлович виходив зі свого кабінету, витягав з кишень своєї «бонжурки» (домашній жакет зі спеціальними прикрасами) по кілька цукерок, дарував їх дітям і знову повертався до наукової праці. Їв мало, був стриманим, маломовним і дуже обов'язковим. Те саме підтвердив згодом Микола Філаретович, з яким не раз випадала щаслива нагода спілкуватися, коли я працювала в архіві Філарета Михайловича. Після смерті Марії Іполитівни архів перевезли на вул. М. Конопницької, 5, де проживала родина Миколи Філаретовича. Приїжджаючи вже з Києва, де я навчалася в аспірантурі, та й згодом, після захисту дисертації, уже як співробітник ІМФЕ НАНУ, працювала в архіві, готуючи до видання праці академіка Колесси: «Мелодії українських народних дум», «Музикознавчі праці», поліський збірник. Мико-

ла Філаретович у перервах між роботою, у вільні хвилини від занять композицією вдавався до спогадів про батька, про знайомих митців. Згадуючи про діловитість батька, він розказував: коли замолоду якомось раптово захворів, піднялася висока температура, вдома зчинилась паніка. Батько, нікому ні слова не сказавши, швидко одягнувся вийшов з хати. А невдовзі повернувся з лікарем, який встановив у сина напад апендициту. М. Колесса з жалем згадував, як батько не вірив у його музичні здібності, бо ж попервах він студіював медицину в Кракові. І тільки коли якомось по радіо прозвучала частина його I-ої симфонії (її М. Колесса написав, навчаючись у середині 1920-х років у чеського композитора В. Новака у Празі), Філарет Михайлович змінив думку про сина і впевнився, що з нього таки буде професійний музикант. Микола Філаретович був дуже гарним співбесідником. Його образ зовсім мінявся, коли в побутовій обстановці, не скутій умовностями службових обов'язків, він налаштувався на розповідь. Ясно-блакитні очі,

дуже схожі на материні, іскрилися грайливими «бісиками». Маючи звичку покурювати люльку із запашним тютюном, він ніби смакував радість бесіди. Чимало цікавого розказував, пересипаючи розповідь анекдотами (куди вже поділася його директорська строгість, за якою ніхто не підозрював дотепного життєлюбця).

Дипломну роботу я написала під керівництвом С. Людкевича на обрану мною тему «Музично-фольклористична діяльність Ф. М. Колесси». Станіслав Пилипович ставився до родини Колесс не надто прихильно, пам'ятаючи, очевидно, ще давні, з 1905 року, гострі дискусії з Філаретом Колесою з приводу українського музичного стилю, якого звинувачував у надмірному пієтеті до народництва та східних авторитетів. С. Людкевич виявляв явні симпатії до західної культури. Від Миколи Колесси натомість я завжди чула тільки побожні адвентиви на адресу нашого класика, вияви щирої приязні як до оригінальної і талановитої постаті, якій вдалося «оборонною рукою», як любив говорити сам Людкевич, пройти крізь Сциллу і Харибду історичних катаклізмів цілого століття. М. Колесса лише раз дозволив собі критику на адресу Станіслава Пилиповича, коли редагував його кантату «Кавказ», відзначивши неточність у написанні знаків альтерації в окремих фрагментах твору. Згадав, як на репетиції цього твору, на яких був присутній С. Людкевич, композитор кілька разів дорікав М. Колессі, що той грає не те: у якомусь місці «бракувало діеза», а там «бемоля», на що Микола Філаретович, великий педант, відповів Людкевичу: «Я граю те, що Ви написали».

У поданих тут листах від М. Колесси йдеться про хід видання праць Ф. Колесси, який проходив зі значними перешкодами. «Мелодії українських народних дум» були передані зі Львова Я. Шустом у недоладному для видання варіанті з його рукописними правками, без належно оформленого нотного матеріалу, що становив 90 відсотків праці і який потрібно було заново перенабрати або зробити фотокопії. Видавництво «Наукова думка» зажадало

нового передруку праці, певних мовних корективів, виготовлення нотних кліше⁵. Проте робота гальмувалася не лише з технічних причин. На вчених радах ІМФЕ НАНУ, що відповідав за видання праць Ф. Колесси, ще за директорства М. Рильського точилися дискусії навколо, як їх тоді називали, «буржуазних» учених: В. Антоновича, М. Драгоманова, П. Куліша, К. Студинського, М. Грушевського — на них часто покликався Ф. Колесса, а також навколо окремих формулювань останнього, наприклад, процвітання лицарського епосу в княжих дворах України, поняття України-Руси тощо. За тих складних часів ідеологічного пресингу ніхто не хотів брати на себе відповідальність за неузгодженість з пануючими догмами. Доходило до абсурдів, бо доводилося вибачатися за «нерозуміння» українськими ученими своєї історії. До підготовки праці до друку долучився завідувач редакції мови та мистецтвознавства «Наукової думки» І. Григор'єв. Ми працювали з ним не менше року. Протягом 1966—1969 років (незвичайно важких для мене років після смерті 35-річного чоловіка) у праці знаходила єдину віддушину, паралельно готуючи до друку том «Музикознавчі праці», який вийшов у 1970 році. Здається, що цю невдячну і нелегку працю оцінив лише Микола Філаретович. До тому «Мелодій українських дум» були виготовлені нові кліше, внесені окремі корективи. Дещо в передмові Ф. Колесси було підкореговано під новий правопис. Примітки до персоналій Я. Шуста з «ярликами» були зняті. Із середини 1960-х ідеологічна ситуація в країні змінилася після так званої «відлиги». На основі захищеної вже тоді кандидатської дисертації про музично-фольклористичну діяльність Ф. Колесси, я написала вступну статтю до видання (на жаль, за ряд положень, написаних на вимогу непростого часу, доводиться шкодувати).

Після оновленої редакції книги з «неблагонадійною персоналією» її просування до друку йшло дуже важко. Я звернулася до заступника голови комітету з преси при Раді Міністрів В. Костенка. Той у свою чергу порадив звер-

нутися до ЦК, де питаннями ідеології тоді займався Д. Цмокаленко. Завдяки настійним переконанням, що ми видаємо праці класика української культури, послаючись при тому на авторитет М. Рильського, який 1966 року опублікував у журналі «Народна творчість та етнографія» листа про необхідність публікації праць зnanого у світі вченого та про видану постанову Радою міністрів УРСР про десяти-

томне видання спадщини Ф. Колесси, здається, лід зрушився. ЦК дав згоду на друкування праці з умовою, що не будуть афішовані «одіозні» (з його погляду) фігури. Про це свідчить і лист Миколи Філаретовича Колесси до мене від 17 жовтня 1966 року.

В архіві Філарета Колесси довилось працювати не один рік у процесі підготовки спадщини вченого та з приводу ор-

Вручення акад. Ф. Колесси мандата депутата Верховної ради УРСР

ганізації заходів із вшанування його столітнього ювілею у 1971 році, що відбувся у Львівській філармонії та консерваторії. Тоді ж у філармонії, виголосила основну доповідь про творчий шлях академіка. Зі вступним словом виступив А. Кос-Анатольський, і тоді ж — відомий літературознавець Є. Шабліовський, якого запросили з Києва. Під час моєї доповіді «добрі земляки» вимкнули телевізію. Моя шкільна товаришка журналістка Оксана Паламарчук, яка працювала на Львівському телебаченні, привітавши мене з успішним виступом, була здивована такою реакцією ТБ і не змогла пояснити, чому так трапилося.

26 червня 1981 року під час мого чергового перебування у Львові, професор М. Колесса

зробив нам приємну несподіванку, завітавши до моєї львівської родини на вул. І. Котляревського, 21. (Напередодні ми домовилися, що я прийду до дому Колесси пополудні, але ми розминулися, бо він мусив терміново піти у справі онука, який збирався вступати в консерваторію). М. Колесса був досить добре знайомий з моїм батьком, з яким ми попередньо відвідали його родину, здається, на різдвяні свята, та ще на початку 1970-х років батько приходив з фотоапаратом, відзняв з дозволу Миколи Філаретовича кілька листів від К. Мошинського, які я надрукувала в журналі «Слов'янська фольклористика» за 1973 рік, № 11, уже тоді привернувши цими листами увагу до Полісся і важливості його

дослідження⁶. Професор виглядав дуже гарно, розповідав про недавню туристичну поїздку до Праги, куди їздив з онучкою Галею. Ділився своїми враженнями, адже колись там студіював композицію у чеського композитора проф. В. Новака. Говорив, що вперше залишав це місто без болю, бо майже нікого з його старих знайомих уже не залишилося серед живих. Особливо вболівав за свого друга композитора Сенка. Разом із його вдовою вони ходили на його могилу. Дружина композитора, як розказував М. Колесса, припала до могили чоловіка і водала: «Чуєш, хто до тебе прийшов? Твій друг з України...»

Тоді ж говорили ми про збірник поліських пісень Філарета Колесси, я звернула увагу на відсутність у ньому початкової частини (обрядових пісень), про труднощі з підготовкою з огляду на діалект, який викликає спротив видавництва. У розмові про власну творчість Микола Філаретович обмовився, що «тепер вже не є, як колись, бо важко, переважно “підсувається” щось написане раніше». Згадував і про своїх учнів, диригентів І. Гамкала, який тепер у Києві, С. Турчака, самородка, який його «підідає» і який, проте, крім свого фаху, нічим не цікавиться.

22 і 23 листопада 2001 року у Львівському державному університеті відбулася наукова конференція, присвячена 130-річчю від дня народження Ф. Колесси. З Києва на ній були присутні Р. Пилипчук, М. Дмитренко і я, з Пряшева — М. Мушинка, професори кафедри фольклористики Львівського університету. Приїхали й мої на той час аспіранти О. Смоляк, М. Хай та О. Юзефчик. Було виголошено ряд доповідей з Львівського університету⁷. Усім зібранням ми виїхали також до с. Ходовичі, де розташований меморіальний музей Ф. Колесси, а також до Стрия, де навчався Філарет Михайлович. Микола Філаретович у той час був уже прикутий до крісла, тому не міг бути присутнім на ювілейних урочистостях. 25 листопада я відвідала ком-

* Прим. ред.

позитора вдома. Тоді йому було вже 98 років. Бідолашному відмовили ноги після чергового падіння, і він пересувався в спеціальному кріслі на коліщатах. Незважаючи на біду, виглядав добре, дуже радісно мене зустрів. Обличчя приємного кольору, трохи видовжене, сива шевелюра, пишні бакенбарди, гостра борідка клином робили його схожим на іспанського гранда. «Не люблю тепер голитись і розумію, чому старі люди носять бороди», — сказав він, ніби виправдовуючись. Я йому розповіла про конференцію, про концерт, який відбувся в актовому залі Львівського університету, на якому прозвучали хоріві твори Філарета Михайловича і ряд творів самого Миколи Філаретовича: романси, п'єси для фортепіано. Їх виконали О. Козаренко та Л. Шутко. Висловила своє захоплення його «Осіннім етюдом» для фортепіано в модерному стилі. Він сказав, що й сам дуже любить цю річ, але гадає, що відступив у ній від національного ґрунту. Справді, ми звикли до гуцульського і лемківського колориту його творів, а цей був уже іншим. Він із жалем говорив про те, що вже не може читати, що іноді приходять до нього знайомі і сповіщають новини. Обвів рукою стелажі з книжками у своєму кабінеті, і з тугою та гіркотою в голосі сказав, що все для нього вже недоступне, бо болять очі. Це, на жаль, була наша остання зустріч.

У поданих нижче листах збережено орфографію і пунктуацію оригіналів*.

Львів, 5.06.1966 р.

Вельмишановна Софіє Йосифівно!

Прошу не гніватися, що так пізно відписую на Вашого листа, але цілий час хворів і не виходив з дому. Щойно сьогодні вийшов, хоч ще не зовсім виздоровів. Вашу думку про відзначення 95-річчя з дня народження Ф. М. Колесси надрукуванням його праці «Організація наукових досліджень над усною словесністю» в ж. «Народна творчість» я вітаю⁸.

Відносно праці над редагуванням муз.[ичних] творів Ф. М. Колесси⁹, то я цю працю

продовжую. Хочу Вас повідомити, що 18 і 19 червня буду диригувати в Києві в парку, приїду до Києва в п'ятницю 17-го червня, постараюсь привезти з собою муз.[ичні] твори мого батька, тільки не знаю, чи встию цю роботу докінчити до того часу. На всякий випадок буду до Вашо-

го розпорядження після репетиції 17-го і 18-го червня, тобто так більш менш з 14-ої години вгору. Репетиції проведуться в парку, а жити буду мабуть в гостиниці «Дніпро». Виїду з Києва мабуть в неділю 19-го червня вечером.

З щирим привітом Ваш М. Колесса.

¹ Родина Колессів у духовному та культурному житті України кінця XIX–XX століть : зб. наук. пр. та матеріалів. – Л., 2005. – С. 434.

² Лист Ф. Колесси до І. Франка від 9.XII.1905 р. // Відділ рукописних фондів і текстології Інституту літератури ім. Т. Г. Шевченка НАН України. – Фонд 3, од. зб. 1634. У цьому ж році І. Франко виступив з рефератом про «Ритміку українських народних пісень» на засіданні Етнографічної комісії НТШ, давши їй позитивну оцінку.

³ Усі збірники із Закарпаття Ф. Колесси та розвідка ученого «Старинні мелодії українських обрядових пісень (весільних і колядок) на Закарпатті», у якій автор виокремив жанр ладкання та порушив проблему етногенезу на матеріалі пісенного фольклору, якнайбільше прислужилися В. Гошовському у його збірнику «Украинские песни Закарпатья» (1968) та інших його роботах.

⁴ Наприклад, формули 5+5, 6+6, 7+7 у ряді праць передаються як 55, 66, 77, зміни в силабічних групах, які Ф. Колесса позначав верхніми індексами, як-от 5⁶⁷, тепер позначаються внизу – 5₆₇; музично-синтаксичну стопу («пісенне коліно») замінено «пісенним сегментом», позначення інтервальних співвідношень, як-от 2–5, 3–6, більшість діакритичних знаків, уперше введених ученим у праці «Мелодії українських народних дум», залишилися незмінними. Зараз уже нікого не здивуєш «численням складів» (які, до речі, ведуть свій початок з XVII ст. від Й. Верліна) чи ритмічними схемами, які, якщо й потрібні в аналізах, то ними не вичерпується фольклорна проблематика. Це й показав у своїх працях Ф. Колесса, який вивчав фольклор у комплексі історії, етнографії і культури в цілому.

⁵ У 1961 році Я. Шуста не було в живих, отже, він не міг брати участі у видавничому процесі.

⁶ Про це, до речі, написав у пресі мистецтвознавець Ю. Лащук, надіславши мені вирізку з якоїсь газети чи журналу. У 1975 і 1983 роках я й

сама здійснила дві експедиції на Чорнобильське Полісся.

⁷ Матеріали конференції видані окремою книгою: Родина Колессів у духовному та культурному житті України кінця XIX–XX століття : зб. наук. пр. та матеріалів. – Л., 2005. – Вип. 5. – 500 с.

⁸ Стаття-рукопис під заголовком «Організація наукових досліджень над усною словесністю» була опублікована мною зі вступною заміткою у журналі «Народна творчість та етнографія» за 1966 рік, № 4. Саме її подання до редакції, де відповідальним тоді був О. Дей, спровокувало його до написання власної статті...на тему..., що була надрукована вже в 1-ому номері НТЕ за 1966 рік і стала приводом до організації інститутської наради про багатотомне видання «Українська народна творчість». Статтю Ф. Колесси було видано лише згодом – у 4-му номері. Ця ж проблема з особливою увагою до музичної частини публікації пісенності у томах «Українська народна творчість» та про необхідність подання мелодій разом зі словесними текстами (а не окремо, як це було в томах «Історичні пісні», «Колядки та щедрівки», «Ігра та пісні»), про поглиблення досліджень музичного фольклору, про створення каталогу пісень була піднята в доповіді «Принципи класифікації та наукового видання української народної творчості» С. Грици та О. Дея на VI Міжнародному з'їзді славистів 1968 року. Доповідь та її актуальність для фольклористів тодішнього Радянського Союзу стала поштовхом до організації 1969 року в Києві симпозиуму музикознавців та філологів на тему «Слово і наспів», на який прибули відомі вчені етномузикознавці Союзу – А. Руднева, А. Попова, Ф. Рубцов, Е. Алексеев, І. Рюттель, З. Можейко, В. Щуров, Є. Віголін, Л. Саука, П. Йокімайтене, А. Тлеубасва, Д. Бардавелідзе, славист М. Кравцов та ін. (Див. про це: НТЕ. – 1969. – № 4. – С. 15–20).

⁹ Тоді М. Колесса розпочав редагування музичних творів свого батька Ф. Колесси, які вийшли у видавництві «Наукова думка» 1972 року.